

Tiszta tükör jó helyen

Varga Mária: *Válság és hagyomány*

CSONGRÁDY BÉLA

Álkérdésnek látszik, de valós dilemmának is nevezhető: lehet-e, pontosabban szólva, hogyan kell, recenziót írni egy olyan kötetről, amelynek a szerzője három különböző műfajban – tanulmány, kritika, interjú – nem kevesebb mint huszonegy írást tett közzé. Persze mint mindig, ez esetben is adódik megoldás: meg kell találni azt a vezérfonalat, amely eggyé fűzi a dolgozatokat. Az első és legfontosabb közös nevező a tollforgató maga, az a személy, aki papírra vetette gondolatait.

A terényi születésű tanár, újságíró dr. Varga Mária Balassagyarmaton él és az elmúlt években helyi középiskolákban tanított magyar nyelvet és irodalmat, valamint angolt, de a helyi társadalomba másként is „beágyazta” magát. Nevezetesen azzal, hogy a Balassagyarmatért Baráti Kör honlapján 2006 és 2013 között számos helyi személyiséggel készített interjút, majd a beszélgetéseket szerkesztőtársával, Nagy Lászlóval együtt kötetébe rendezte. A könyv *Portrék Balassagyarmaton innen és túl* címmel jelent meg az elmúlt esztendőben. (A kiadványról a Palócföld 2013/5-ös számában tett közzé recenziót.) Varga Máriának azonban maradt ideje, energiája arra is, hogy figyelmet fordítson a lakóhelyén, szülőmegyéjén kívüli szellemi életre, s publikációival jelenlegyen az országos kulturális vérkeringésben is. Lehet, hogy ezt az orientációt nem fogalmazta meg célként még önmaga számára sem, de a rendszeresnek nevezhető megjelenés, a témaválasztás mindenesetre ezt sugallja. Hiszen a *Válság és hagyomány* című jelen kötetében olvasható

dolgozatok döntő többsége eredetileg a Kortárs hasábjain jelent meg 2005 és 2013 között, de egy interjúja lassan már negyed évszázaddal ezelőtt, 1990-ben készült és a Hitel lapjain látott napvilágot, kettő pedig a Magyar Nemzet 2002-es évfolyamában. A szerző érzékenységét, látásmódjának sajátosságait végül is bizonyító erővel tükrözik vissza azok a kérdéskörök, amelyeket körüljárt, amelyekről gondolkodott, azok a kötetek, amelyeket elemzett, s nem utolsósorban azok a személyek, akikkel beszélgetett. Az írások széleskörű tájékozottságról, sok ismeretről, mély tartalomról, a szív és a lélek szerepéről, az igényes megformálásról tanúskodnak, s e jellemzőket nem cáfolják, inkább erősítik Aczél Petra előszavának szokatlanul tetsző, de lényegre koncentráló, találó megállapításai. Nevezetesen, hogy „holttérkezelő”-nek nevezi Varga Máriát, könyvét pedig „amolyan kulturális holtterfigyelő”-nek. „Jó helyre elhelyezett tiszta tükör, amelyből élesebb képet kapunk az útról, a viszonyokról és a »kísérőkről«.” Ez a kötet „nem arról szól, hogy mi áll előttünk, és nem is arról, mit hagytunk magunk mögött. Arról szól, amit éppen most felejtünk el: válságról, hagyományról, irodalomról és értelmiségi gondolkodásról... Három műfajból tart tükröt nemzet, erkölcs, irodalom és nyelv elé... Nem fed fel, nem lepez le semmit, nem tár fel titkokat, hanem oda mutat, ahol eddig talán semmit nem vettünk észre. Meggyőző műveltséggel, olvasmányos stílussal a holtterbe világít. Vajon lemondhatunk-e arról, hogy alaposan megnézzük, amit így végre megláthatunk?”

A kérdés költői, a válasz adott: Varga Mária könyvét olvasni kell. S hogy konkrétan miért, arra az alábbiakban következnek néhány példa. A *Tanulmányok* fejezetcím alatt három írás szerepel, ebből az első meríti ki egyértelműen az említett országos, sőt nemzetközi horizontú megközelítésmódot, amennyiben *A regény mint a lét egyedül érvényes értelmezése* című opus a párhuzamokat keresi három különböző indíttatású és világlátású teoretikus – Hamvas Béla, Lukács György és az orosz irodalomtudós, filozófus, Dosztojevszkij-szakértő, Mihail Bahtyin (1895-1975) – regényelméletében. A kronológiailag második dolgozat a *Bátor népnek van hazája* nem irodalmi témájú, de minden művészetre hatással lévő bátorságot mint etikai kategóriát elemzi, abból az apropóból illetve aspektusból, hogy 2005-ben a Magyar Országgyűlés Balassagyarmatnak ítélte a „Civitas fortissima”, azaz a „Legbátrabb város” címet, 2006-ben pedig a Magyar Örökség-díjat is megkapta a település azért a hősi magatartásért, amelyet lakosai 1919 januárjában a „csehkiverésként” számon tartott honmentő akció során tanúsítottak. A Mikszáth-tanulmánynak a „nagy palóc” révén eleve van nógrádi beágyazottsága, de az írás nem erről szól. Azt a „máig nem szűnő polémiát” eleveníti fel, amely arra tesz kísérletet, hogy „miképpen lehetne Mikszáth munkásságát besorolni a változó stílusirányok, művészi világképek, „paradigmák” egyikébe-másikába.” Varga Mária

jó néhány magyar szaktekintélyre – és egy-két külföldre is – hivatkozva alakítja saját véleményét, amelyet írása címében – *Mikszáth Kálmán, a bölcs realista* – meg is előlegez. Ezzel – akár szó szerint is – szinkronban állnak következtetései: „Mikszáth – bölcs emberre jellemző módon – az arany középutat célozta meg minden téren. Ezen azt értjük, hogy az ellentétes minőségek között félúton (európai szemlélettel élve), illetve egy minőség szélső pólusaitól egyenlő távolságra (keleti módon szemlélve) helyezkedett el... Kiegyensúlyozott gondolkodásra, látásmódra törekszik. Éppen emiatt sorolják időnként ellentétes irányzatokhoz, vagy tekintenek rá éppen ellentétek kiegyenlítőjeként... A dolgok, jelenségek viszonyrendszerben való bemutatása Mikszáthnak is egyik legjellemzőbb írói módszere... Ő, az író nem von le konzekvenciát, nem mond ítéletet, csupán ábrázol.”

A *Kritikák* című fejezet kilenc írást tartalmaz s három kötetre – felettébb érdekes módon, nyilván valami sajátos vonzalom, netán személyes kapcsolat folyamányaként –, Jámborné Balog Tünde, a festőnek indult, az utóbbi években szépíróként is aktív makói tanárember könyveire, két novellagyűjteményre és egy gasztronómiai kötetre reflektál. Ferdinándy György könyve, a *Magányos gerle* című tematikus novellafüzér, lírai önéletrajz révén Varga Mária egy olyan alkotóra hívja fel a figyelmet, aki „folyton a saját életét írja.” A francia és Puerto Rico-i emigrációból a rendszerváltáskor hazatért író igencsak foglalkoztatja az a kérdés, hogy „miért nem tud ő igazi regényt írni?”, illetve hogy „miért nem terem a magyar irodalom igazi nagyregényt?” „Nem nyelvünkkel és nem gondolkodásmódunkkal van bajunk. A baj a valósággal van, amibe beleszülettünk itt, a művelt világ közepén. A valóság tényei azok, amelyek érthetetlenek, tehát érdektelenek” („tudniillik a Nyugat számára” – teszi hozzá Varga Mária.). Ugyancsak emigráns – Londonban élt – és visszajött író volt a 2008-ban elhunyt Czigány Lóránt. Az *Irodalom kényszerzubbonnyban* című kötetét Varga Mária ugyancsak nem véletlenül választhatta elemzés tárgyául, merthogy az egy másik magyar jelenséget, a politikához való ellentmondásos, esetenként abszurd viszonyt állítja reflektorfénybe. Nem szívderítő ugyan, de igaz a végkövetkeztetése: „Czigány Lóránt könyve sokféle tanulságot hordoz – ki-ki élményei, tapasztalatai szerint vonja majd le. A bemutatott jelenségek ugyan valószínűleg soha nem fognak ugyanúgy lejátszódni, de amíg nem tudatosan és éber módon élünk, addig ostoba érdekkörök újra meg újra »államosítják«, »globalizálják«, kimossák az agyunkat azért, hogy kiszolgáltatott állapotban – »tudati kényszerzubbonnyban« – tartsanak.” Faludi Ádám *Országúti firkáló* című kötetének elemzése – amellet, hogy kiemeli a szerző érdemeit az úgynevezett „ellenkultúra” nosztalgikus, ironikus felhangokkal teli megjelenítése kapcsán – egyszersmind azt is példázza: Varga Mária kimondja, vállalja az egyértelműen bíráló véleményét is, amikor erőltetettséget, öncélúságot tapasztal az írásokban. A nagy

formátumú, eredeti gondolkodású és sokáig háttérbe szorított, elhallgatott író, bölcseő Hamvas Béla neve – anélkül, hogy munkássága, bármelyik műve direkten, önálló témaként szerepelne a kötetben – gyakran feltűnik a *Válság és hagyomány* lapjain, így a kritikák között is. Annál is inkább, mert amikor Kemény Katalin *Hét fátyol* című, 2009-ben megjelent kötetéről a Kortárs 2011/1-es számában szó esett, megkerülhetetlen volt annak a megállapítása, hogy a 2004-ben elhunyt szerző – noha önálló alkotó volt – Hamvas Béla feleségeként, szellemi hagyatékának egykori gondozójaként is ismertté vált. Olyannyira, hogy „mint Gulyás Pál, a család egyik barátja frappánsan megjegyezte, Katalint sem elválasztani nem lehet Hamvastól, sem összetéveszteni vele.”

Az *Interjúk* fejezet is „velük” kezdődik: Varga Mária 1990-ben kérdezte az özvegyet, hogy vajon a „későn jött Kossuth-díj”-hoz illetve az akkoriban bekövetkezett társadalmi változásokhoz mit szolt volna a halála után több mint húsz évvel posztumusz kitüntetésben részesült, s ezáltal rehabilitált Hamvas Béla. Thiel Katalin művészettörténész – a következő interjúalany – ugyancsak Hamvas Béla ürügyén került a megkérdezettek közé. A további hét beszélgetés minden főszereplője – Bolberitz Pál katolikus pap, filozófus, Mezei Balázs vallásteoretikus, Bókay Antal irodalomtörténész, Molnár Tamás filozófus, politológus, Szegedy-Maszák Mihály irodalomtudós, Finta József építész és Pléh Csaba pszichológus – kiemelkedő képviselője a magyar tudományos, szellemi életnek. Sokat lehet abból okulni, ahogyan és amiről Varga Mária kérdezte őket, és értelemszerűen még többet azokból a megszívlelendő gondolatokból, amelyeket ezek az eminens emberek válaszként megfogalmaztak. Finta József egy fontos mondata azért kerül ide, mert terveivel évtizedekkel ezelőtt a nógrádi megyeszékhely, Salgótarján városközpontját is formálta: „...a technika csupán szolgálat, lehetőség ahhoz, hogy az általunk megkövetelt, kívánt élettereket létrehozza” – mondta a Kossuth-díjas, akadémikus építész.

Varga Mária könyvének felelős kiadója a balassagyarmati gyökerű Matúz Gábor újságíró, a 2007-ben szülővárosában létrehozott média intézet igazgatója – többek között *A legbátrabb város* című dokumentum-játékfilm rendezője, forgatókönyvírója, producere – a Civitas Fortissima Múzeum alapítója volt, a megjelenést a Jobbágy Károly Alapítvány és az Ipoly-parti város önkormányzata támogatta.

(Közép-európai Média Intézet, Balassagyarmat, 2014)

